

A képvers, egészen napjainkig, szinte a magyar kísérleti költészet szinonimájának tekinthető, nem egészen függetlenül attól a benyomástól, hogy a lírai experimentum valahogy rendszerint a szépirodalmi törekvések peremvidékén — elsősorban segédeszközként — tudott csak érvényesülni, magáról életjelet adni — nem következett be műfaji önállósulása.

SZOMBATHY Bálint

HAMVAS BÉLA HÁROM TANULMÁNYA

A világválság. Magvető Kiadó, Budapest, 1983

Hamvas Béla, a Társadalomtudomány című folyóirat egykori munkatársa, a faszizmus térhódításának éveiben írta a közelmúltban egy füzetben kiadott három tanulmányát. Az 1935-ben írott első esszé még a válságba került imperializmus ideológiájának hatására keletkezett. Hamvas itt még a tömegek uralomvágya miatti értelmiségi aggályában a romantikus antikapitalizmus eszményének áldoz és egy hagyományokat tisztelő osztályhierarchiában látja a kiutat a kor emberének válságából. Többek között Nietzsche-re, Ortega-y, Keyserlingre és Coudenhovera hivatkozik és meglehetősen naív vallásos alapokon nyugvó imperiumtól várja az embernek a megváltását. E tanulmány nem bővelkedik eredeti gondolatokban, inkább csak idézetek halmaza. Hamvas ekkor még nem érzi, hogy csupán Nietzsche-epigonizmus „az ember érdekében antihumanizmust hirdetni”. Mentségére szolgál, hogy a cezárizmusnak akkor már kibontakozott gyakorlatáról összehasonlíthatatlanul kevesebbet tudhatott, mint a későbbi években. Jó értelemben vett rend megteremtésének igénye abban az időben nálánál nagyobb írókat és gondolkodókat is megéltetett.

Az 1936-ban írt *Kriszis és katarzis* című tanulmányában, ezzel szemben, már az állam fölé emelkedik és nem csupán a baloldali szocializmust utasítja el, hanem a jobboldalit is. Ekkor már számára nyilvánvaló, hogy a töredékesség állapotában, a vallás segítségével törvényesített erőszak sem teremtheti meg a teljességet. Ebben az írásában az új ember születésének misztikumára fordítja figyelmét. Alap kategóriája az a katarzis, melyet — egy Evola nevű, kevésbé ismert olasz filozófus után — már 1935-ös tanulmányában is említett. A katarzis Hamvas felfogásában több egyszerű lélektani folyamatnál. Több, mert a rajta átesett ember egészen másként tekint a világra, mint előtte. Nem más ez, mint a világ krízisélményének végső kieleződése, majd — a semmi megtapasztalásán át — megszűnése, végérvényes átminősülése. Az emberiség megváltására azonban csak akkor kerülhet sor, ha a vallomás megvilágosodás az egész társadalomra kiterjed. Némileg ellentmond önmagának Hamvas Béla,

mikor egy helyen azt állítja, hogy a megtisztulás a körülmények által megmagyarázhatatlan és ezért nem is sikerülhet mindenkinek. Még inkább bonyolítja a kérdés magyarázatát az időnek mint végső determinánsnak a hangsúlyozása. Szerinte az idő alakítja át a neki magát átadó embert: „Az ember nyitva áll az idő felé, hogy az általa történjék.” Az akarat, a tudatos program e misztériumon kívül reked.

Magá a krízis, amely a század első harmadában az életnek minden területét átjárta, Hamvas gondolkodásában nem történelmi képződmény. Felfogása szerint az ember, a lényeket tekintve, évezredek óta semmit sem fejlődött. A múltban is gyakran beszéltek válságról, de a legújabb kori, sokak számára kétségbeejtően elmélyült krízise is csupán látszat. A hisztériára hajlamos ember látja bele a krízist a dologi összefüggésekbe. Aki a katarzison túljutott, nem érzékeli többé az életnek a gyakorlatias gondolkodás okozta felaprózottságát. Ha itt elsősorban a fenomenológiához kapcsolódik Hamvas Béla, akkor a következő évben keletkezett tanulmánya gondolkodásának az egzisztenciálfilozófiához való kapcsolatát jelzi. Ekkor már Kierkegaard fontosságban kiegyenlítődik Nietzschével, a vizsgálódási szempont pedig a kultúráról magára a szorongó emberre tevődik át, mert „úgy tűnik, hogy a válságban élő ember tulajdonképpen kultúrájában, államában, politikájában, gazdaságában, tudományában nem e szellemi síkon jelentkező alkotásokat és életformákat félti, hanem az azokon belül levő elrejtett vitális és egzisztenciális létért aggodik.”

Hamvas Béla nem annyira alkotója, mint inkább diagnosztája volt korának. Nem véletlenül készített könyvtárosként bibliográfiát a világ krízisével foglalkozó művekről, e három tanulmánya is többnyire csupán összegezi mások véleményét. Gondolkodói egyénisége később alakult ki, könyveiben majd ez mutatkozik meg.

VAJDA Gábor

AZ „ELCSERÉLT” NYELV

Elias Canetti: A megőrzött nyelv. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982

A bulgáriai spanyol-zsidó családból származó Nobel-díjas Canetti 1982-ben magyar nyelven is megjelentetett memorájának meglehetősen talányos címe van: „A megőrzött nyelv” ugyanis nem annyira egy nyelv megőrzéséről, hanem inkább több nyelv elsajátításáról szól. A gyermekkorában beszélt XV. századi spanyolt, amely családjában a legáltalánosabban használatos volt, saját bevallása szerint nem felejtette el ugyan, de szerepe és jelentősége az író memoárjában a későbbi évek nyelvi kalandjai mellett csökken. Hatéves korában már angolul kezd tanulni, nyolcéves, amikor a némettel ismerkedik. Néha mutatványos gyorsasággal tér át a néhány éves gyerek egyik nyelvről a másikra, és nemcsak a kommuniká-